

**МАРИЯ МАРКОВА. БЪЛГАРИТЕ В ЗАПАДНА
ТРАКИЯ – ГРАНИЦИ И ИДЕНТИЧНОСТ (XIX – 30-ТЕ
ГОДИНИ НА XX В.).**

СОФИЯ, ИЗДАТЕЛСТВО НА БАН „ПРОФ. М. ДРИНОВ“,
2021, 376 С., 44 ИЛЮСТРАЦИИ.

ISBN 978-619-245-104-2

Историческата етнология/антропология като поле, в което се срещат и взаимно допълват изследователските теми и подходи на етнологията/антропологията и социалната история има своите не много на брой, но добри примери на трудове в България. Сред тях се откроява книгата на Мария Маркова „Българите в Западна Тракия – граници и идентичност (XIX – 30-те години на XX в.)“. София, Издателство на БАН „Проф. М. Дринов“, 2021. Маркова е позната на специалистите и интересуващите се от етнологика проблематика като авторка на книга и множество публикации за традиционната храна и хранене на българите. Наред с това тя има траен изследователски интерес към съдбата, колективната памет и идентичност на българите, населявали Западна Тракия и по-сетнешния им живот на бежанци в „своята“ национална държава. В новата си книга тя се спира на периода между XIX в. и края на 30-те години на XX в., за да проследи промените в колективната идентичност и динамичните отношения (и социокултурни граници) на българите със значимите за тях Други – турци и гърци, с които те съжителстват в региона.

Монографията има структура, съответстваща на авторовата концепция за максимално плътно описание на развитието на идентичностите и конструиращите ги граници в живота на българите в Западна Тракия в посочения исторически период, като се следва успешно и последователно приложено съчетание на хронологичен с тематичен принципи. Текстът е много сполучливо илюстриран с 44 архивни снимки. Централният изследователски въпрос е как се е променяла колективната (регионална, етническа и национална) идентичност на българите в Западна Тракия от началото на XIX в. до края на 30-те години на XX в. Хронологичните рамки обхващат продължителен исторически период, което дава възможност на авторката да проследи динамиката на този процес.

В увода на труда са очертани теоретичните и методологичните рамки на изследването. Дефинирани са основните понятия в антропологичната литература, чрез които се анализира емпиричният материал: идентичност, граница, култура на паметта, колективна памет, значими други. Очертан е географският

обхват и е обоснован историческият период на изследването. Авторката възприема конструктивистки подход към етническите общности и идентичности, в който се отчита ролята на историческия контекст и институциите (църква, училище, общини, армия и др.) за формиране на определено (национално) самосъзнание и чувство за принадлежност. Тя ясно дефинира етнологичния характер на своя труд като подчертава, че акцентът е поставен върху „микро“ равнището – идентичността на „обикновените“ българи, която се конструира и изразява във взаимодействието им със значимите други – турци и гърци, с които те съжителстват в Западна Тракия, и българи в националната държава. Именно във взаимодействието със значимите други, чрез раз-граничаване и поддържане на границата ние – те, българите в Западна Тракия формират своята етническа и национална идентичност.

За реконструиране на картината на всекидневния живот и общуването на българите с останалите етнически общности в областта авторката се опира на публикувани извори за Западна Тракия, архивни документи – записани спомени на преселници през втората половина на XX в. и събрани от нея биографични интервюта с потомци на преселници. Постигнато е плътно описание, по Броделовски чувствително и улавящо значими детайли в проследяването на трите линии на взаимодействие между общностите: пространствено с отчитане на разликите село-град; в сферата на икономиката – паричните потоци (занаятите и търговията) и имуществото; и обмяна чрез брак. В разказа са съчетани много сполучливо обективният поглед и стремеж за максимална достоверност на обрисуваната картина и субективният опит на авторката, нейната семейна памет, която присъства в авторефлексивен план.

Последователно са проследени промените в трите сфери на взаимодействие във всекидневието (обозначено от авторката като „микро“ ниво) в контекста на промените в институциите на местното население и политиките на националните държави („макро“ ниво) в разграничените от нея пет времеви периода: 1. Началото – третата четвърт на XIX в.; 2. 1878 – 1912; 3. 1912 – 1913; 4. 1913 – 1919; 5. 1920 – 1941.

В Първа глава „Идиличният живот, религиозната и етническата (преднационалната) идентичност (началото – третата четвърт на XIX в.“ авторката реконструира картина, при която българите обитават предимно селата и по-рядко градовете, където преобладават гърците и турците. Селата най-често са етнически хомогенни, като българите спазват брачна ендегамия. Интегрирането им в търговско-занаятчийското съсловие в градовете е чрез хипергамни бракове с гъркини. Православната религия заличава етническата граница и браковете между българи и гъркини се считат за допустими. Според авторката, тази картина е въобразявана като идилично минало от потомците, предмет на носталгични спомени за живота, безвъзвратно загубен в следващите десетилетия.

Във втора глава „Животът в края на Османската власт. Изграждане на националната идентичност (1878 – 1912г.)“ се очертават промените във взаимо-

отношенията на местните общности в трите изследвани сфери. Те се дължат на национално-образователните процеси на Балканите и свързаните с тях конкуренция и напрежения между екзархисти и патриархисти, които разделят православната общност. Приведени са множество примери за трудните и враждебни отношения между българи и гърци, затрудняващи всекидневното им съжителство. Настъпва известно преструктуриране на икономиката на областта на етно-национален признак, като гърците „губят положението си на занаятчии, но съхраняват и доразвиват профила си на търговци и предприемачи с ориентация към едрата търговия“ (с. 122). От своя страна българите също навлизат в търговско-заятчийското съсловие и се конкурират с гърците. Интересни наблюдения са направени за отношенията между партиархисти и екзархисти, осмислянето на брака през призмата на националното, както и динамиката на формиране на национална идентичност на двете групи.

Трета глава „Балканските войни (1912 – 1913г.) Втвърдяване на националната идентичност“ последва драматичната съдба на местното българско население по време на войните. Западна Тракия е територия, оспорвана от воюващите страни. Областта преминава последователно под властта на България и Турция, като по време на българското управление там се появява и групата на българите от „Стара“ България. Авторката се опира на и цитира множество разкази на свидетели, преживели „бягството“ от родните им места. Тези архивни материали се въвеждат в научна интерпретация за пръв път. Отново в личните истории на преживелите тези събития се очертават линиите на (въобразявано) различие между местните българи и тези от „Стара“ България, на взаимоотношенията с местните гърци и турци, и предадените в спомените емоции.

Четвърта глава „Животът в собствената национална среда и развитието на локалната и регионалната идентичност (1913 – 1919г.)“ разглежда отражението върху тракийските българи на институциите на българската държава, установила там властта си между октомври 1913 и 1919г. Според авторката в този период, в който местните българи живеят в собствена национална държава, се „тушира втвърдяването на националната идентичност“ и на преден план излиза регионалната. Тогава, както личи от приведените свидетелства, контактните зони на стоково-паричните отношения се „превърщат в зони на съперничество и конфликти“. Травматично се преживяват от бежанците разоренето на старите им села и преместванията в нови поселения; оформят се конфликти с гърците в градовете по повод на жилищните ресурси. В тази глава са очертани причините за подкрепата на автономистката идея сред част от българското население. Особено интересно е проследяването на стратегиите за спасение в кризисната ситуация и намиране на работа и препитание, въз основа на биографични разкази; отбелязани са особеностите в работата на паметта.

Пета глава „Животът в чужда и агресивна национална среда и динамиката на националната идентичност (1920 – 1941г.)“ проследява съдбата на българите след установяването на властта на Гърция върху Западна Тракия. Поставени в

условията на агресивна гръцка държавна политика спрямо националните малцинства, изпитващи и натиска на новите гръцки заселници в областта, част от българите емигрират в България; останалите в родните си места се затварят в малки общности или се гръцизират. Както посочва авторката, последните са хора с двойна идентичност – официална гръцка и скрита българска (с. 276). Плътността на историческия разказ отново е постигната чрез цитатите на спомени на свидетели, запазени в архивите, и биографични разкази, събрани от авторката. Тези свидетелства осветляват един малко засяган аспект от взаимоотношенията между различните общности, а именно – този за значението на емоциите, пораждането на чувства на взаимна омраза и ненавист, отложени в колективната памет и запазени като негативни стереотипи за „другия“. В тази част е разгледан и въпросът за (само)идентификацията на бежанците в България като „тракийци“ и „истински тракийци“, и централното значение на колективната памет за миналото им за поддържане на тяхната идентичност.

Заключението обобщава направените изводи. Подчертано е значението на институциите на националните държави за раз-граничаването на етническите общности и оформянето на националните им идентичности, което води до издигане на граници между тях във всекидневието в трите разгледани сфери – пространствено-териториалната, икономическата („потока на парите“) и брачния обмен. От своеобразни контактни зони на съвместно съжителство в далечното минало в границите на Османската империя, те се превръщат в пространства на ожесточена конкуренция и ригидни граници между етно-националните групи. В целия труд темата за паметта – спомените и разказите за миналото – присъства и придава плътност на разказа, внася гледната точка и преживелищния опит на българите от Западна Тракия.

Монографията предлага достоверен разказ за съдбата на Западнотракийските българи между средата на XIX и края на 30-те години на XX в., в който житейските истории са поместени в контекста на големия исторически наратив и демонстрира големия познавателен потенциал на историческата етнология/антропология. Без съмнение книгата ще бъде полезна на етнологи, историци, студенти и широк кръг читатели с интереси към българската история и етнология.

Доц. д-р Ана Лулева

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей
при Българската академия на науките/ Югозападен университет

„Неофит Рилски“

ул. „Московска“ 6А,

1000 София

E-mail: analuleva@gmail.com